

Baksidan av ringen från Dragarbrunnsgatan 23 (se sid 22). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

För kärlek, tro och minne

Vanliga och ovanliga ringar under 1500 år

PIA BENGTTSSON MELIN

Fingerringen är det i särklass vanligaste smycket och dess historia går långt tillbaka. Redan i det antika Egypten bars ringar av olika material och utseende och bruket fördes sedan vidare till grekerna och romarna, som spred det vidare norröver. Fingerringen kan, precis som kläderna man har på sig, berätta en hel del om bäraren och är ett kodat kulturellt system, läsbart för den insatte. En ring på vänster ringfinger skvallrar om att man är gift eller förlovad och namnet inuti berättar med vem. En ring med lagerkrans visar att man promoverats till doktor medan en person som bär en ring med ett rött malteserkors troligen är en invigd frimurare. Gemensamt för alla typer är att ringen på många sätt speglar dess bärare.

Ringarnas utseende har varierat beroende på tid, plats, material och funktion. Ringen består dock alltid av samma grundform: en skena som ibland är försedd med ett framstycke och ibland även med sidostycken, så kallade skuldror. När framstycket har en distinkt avgränsad form, som i fallet med vapenringar eller signetringar,

Bild 1. Fingerringar i retrostil av plast, inköpta sommaren 2015. Privat ägo. Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

kallas framstycket klack. Ringarna har genom historien utförts i en mängd olika material, som till exempel glas, keramik, brons, silver och guld men också av hår och i modern tid även av plast. (Bild 1) De har ofta följt modets växlingar, men har lika ofta, framförallt hos allmogen, behållit ett äldre utseende med arkaiserande stildrag under en mycket lång tid, något som är vanligt även i dräktsmycken.¹ Exempel finns där katolsk mariasymbolik har levt kvar efter reforma-

tionen och långt in i 1800-talet.² Ett annat är den så kallade knoppringen som med små variationer har behållit sin grundform sedan 1500-talet. Praktfulla smycken visade kvinnans status och var dessutom en viktig kapitalplacering för familjerna, något som också bidrog till att konservera äldre stilideal. Förordningar under tidigmodern tid styrde dessutom både vem som bar smycken och vem som utförde dem och var ett försök att upprätthålla sociala gränser, stävja lyxkonsumtion och att reglera handeln med ädelmetaller.

Ett stort antal ringar är bevarade i svenska museisamlingar och spänner i tid från forntid, via medeltid och tidigmodern tid, till vår egen. En anledning till att så många finns bevarade är att ringar förr, liksom idag, var smycken som många använde och som dessutom är lätta att tappa. Detta styrks av att fingerringar har återfunnits arkeologiskt i ett stort antal olika miljöer som stad, landsbygd, kloster, borgar, kyrkor och har återfunnits som både lösfynd och depåfynd. Det har också varit vanligt att ringar har gått i arv i familjer eller ingått i privata samlingar och att de sedan på olika vägar hamnat i museernas samlingar. Majoriteten av de äldre ringarna saknar en känd ägare, men några dem kan kopplas till en namngiven bärare, kända personer och/eller till speciella händelser. Händelser relaterade till både det sociala och offentliga planet, såväl som till händelser och skeenden

i det privata livet. I Upplandsmuseets egna samlingar och i Statens historiska museums samlingar finns ett stort antal fingerringar och flera av dessa har återfunnits i, eller har kopplingar till Uppland. En del av dem är varianter av, eller exempel på, en vanligt förekommande modell medan andra är helt unika i det svenska materialet. I denna artikel kommer utseende, funktion och symbolik hos några av alla de ringar som finns att presenteras närmare.

Fingerringsmagi och magiska stenar

I äldre tid hade ringarna en mängd olika användningsområden som var lika viktiga som det rent dekorativa. Ringens runda form, ett evighetstecken utan vare sig början eller slut, ansågs i sig vara magiskt och symboliskt laddad. Ringen kunde fungera som en amulett eller talisman som kunde skydda och vägleda bäraren och infattade stenar av olika sorter och former var vanligt förekommande. Religiös och magisk kraft förenades i ringarna och de infattade stenarna ansågs bära på olika egenskaper som kunde komma deras bärare till gagn.³ Tilltron till stenarnas beskyddande förmåga var stark och levde på många håll kvar ända in i modern tid. Även metallen i ringen påverkade i äldre tid smyckets kraft, där guld som den mest ädla av metaller hade en särställning och som i många kulturer också tillskrevs magiska och gudomliga egenskaper.⁴

Redan under antiken ansågs de olika

stenarna ha olika inneboende symboliska egenskaper. Greken Theophrastos (371–287 f. Kr) klassificerade olika mineraler vetenskapligt efter deras egenskaper och romaren Plinius den äldre (23–79) redogjorde i sin bok *Historia Naturalis* för hur de olika stenarna kunde användas och även för deras symboliska innebörder. Denna kunskap kom sedan under medeltiden att ligga till grund för lapidarier, böcker om stenar. Det mest kända skrevs av biskopen Marbodius av Rennes (ca1035–1123), och fick stor spridning och traderades och översattes till flera språk. Man kan, lite förenklat, skilja mellan tre sorters lapidarier: det vetenskapliga, det magiskt/astrologiska samt det kristet symboliska och allegoriska.⁵ Gemensamt för alla var dock att de beskrev de olika stenarnas utseenden, de egenskaper som de ansågs besitta och att de oftast byggde på Plinius den äldres skrifter.

De två mest åtråvärda stenarna under medeltiden var rubinen, även kallad karbunkel, och safiren. Dessa hade redan i Bibeln lyfts fram som ovanligt värdefulla.⁶ Både rubinen och safiren ansågs ha egenskaper lämpliga för att användas i trolovningsringar och prelatringar, då de ansågs främja lojalitet och motverka lusta. Dessutom var de allmänt bra för hälsan och skyddade också mot fiender och förgiftning.⁷ Safirens beskydd över bäraren kommer också ofta till uttryck i inskriptioner på ringens skena. PAX POSSESSORI, frid åt ägaren,

Bild 2. Fingerring av guld från Bredåker, Gamla Uppsala socken. Upplandsmuseet (UM 17144). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

står det på en ring från 1200-talet, funnen i Östergötland och försedd med en stor infattad safir.⁸ Fler exempel på detta bruk finns och mycket troligt är att den guldring från 1200-talet som hittats i Gamla Uppsala och som har inskriften PAX NOBIS AMENA, d.v.s. ”Frid vare med eder, Amen”, en gång har haft en safir i sin numera tomma infattning, då fridsinskrifter och safirer tycks ha ett nära samband. (Bild 2) Här ser man en tydlig koppling mellan inskriften, stenen och den förmodade kraft som smycket förväntades att ha. En kraft som skulle komma bäraren till gagn.

Bruket att infatta stenar med magisk funktion är mycket gammal och känd bl.a. från det forntida Egypten och det antika Grekland. Bruket fördes vidare norrut med romarna. En av de mest praktfulla ringarna från romersk järnålder (0–375 e.Kr.) som

Bild 3. Fingerring av guld med karneol från Fullerö, Gamla Uppsala socken. Statens historiska museum (SHM 20724:1). Foto Ulf Bruxe, SHM.

återfunnits arkeologiskt i Uppland är den så kallade Fulleröringen som ingår i Historiska museets samlingar. (Bild 3) Den är en rikt ornerad guldring försedd med en slipad, ellipsformad karneol och återfanns 1934 vid Fullerö, norr om Gamla Uppsala. Ringen hittades i en tidigare plundrad kammargrav tillsammans med en mängd andra påkostade föremål. Ringen är importerad, något som är ovanligt vid denna tid. Den är mycket tung, väger drygt 61 gram och kan inte ha burits av vem som helst, utan av någon betydelsefull person med makt och anseende. Kent Andersson menar att den sannolikt har burits av en man som tjänat som romersk legosoldat och att ringen kan vara en så kallad *dona militaria*, en militär hedersbetygelse, utdelad som bevis för bland annat tapperhet i fält.⁹ Ringen kan betraktas som ett mycket intressant ex-

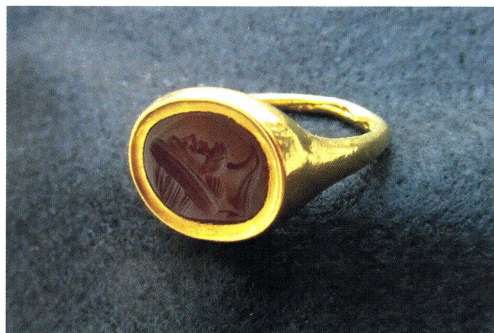

Bild 4. Guldring med intaglio av karneol upphittad i en källare vid Stora torget i Uppsala. Statens historiska museum (SHM 41). Foto Pia Bengtsson Melin.

empel på människors rörlighet och kontakter under forntiden. Karneolen är en av de äldsta smyckestena och användes redan av sumererna för framställning av sigill. Romarna använde den i sin tur gärna i både signetringar såväl som i andra smycken, antingen skuren i intaglio, där motivet går inåt i materialet, eller som camé, där motivet i stället står ut från bakgrunden. Stenen ansågs, förutom att vara vacker med sin djupt orangeröda färg, även ha beskyddande egenskaper. Karneolen var med andra ord väl vald för en soldat, där stenen tänktes vaka över dess bärare i en stridssituation.

En annan ovanlig ädelstenssprydd ring i det undersökta materialet är en guldring från sent 1400-tal som hittades vid arbeten i en källare vid Stora torget i Uppsala vid mitten av 1700-talet. Infattad i den ovala klack- en sitter en karneol med ett ansikte i profil

skuret i intaglio. (Bild 4) Profilen visar en man iförd en stor turban och är en senmedeltida variant på en antik romersk förebild. Både valet av motiv, material och teknik kan ses som ett uttryck för den gryende renässansens intresse för antiken i allmänhet och kanske för romersk kultur i synnerhet. Det stora intresset för magiska stenar och för antikens uttryck höll sig kvar även under 1600-talet. Drottning Kristina ägde till exempel en signetring som numera finns i Livrustkammarens samlingar. Ringen har en infattad karneol som är graverad med riksvapnet och drottningens monogram.

Många stenar med ursprung från eller koppling till djurriket ansågs ha speciella och undergörande krafter. Riksänkedrottning Hedvig Eleonora (1636–1715) ägde en ring med en magisk sten, en så kallad besoar. Besoarer bildas i magen på idisslare, oftast getter, och är egentligen rester av födoämnen som har inkrusterats och bildat stenar. Stenen ansågs vara verksamt mot förgiftning och dess namn kommer också av det persiska ordet för motgift. En annan populär magisk sten var den så kallade paddostenen, flitigt använd under medeltiden och även förekommande i ringar under 1500- och 1600-talen. Paddostenarna ansågs ha ungefär samma funktioner som besoarstenarna. Förutom att motverka och varna för förgiftning så nyttjades de mot en mängd åkommor, bl.a. epilepsi, feber och njurproblem.¹⁰ De brunskimrande paddos-

tenarna ansågs under medeltiden växa i huvudet på riktigt gamla paddor, men egentligen är de en form av fossiler från utdöda fiskar.¹¹ Hos allmogen levde tron på paddostenarnas skyddande förmåga kvar långt fram i tiden och man använde stenarna från allt till att underlätta värkarbetet hos födande kvinnor till att skydda boskapen mot insektbett. Andra stenar som också ansågs ha beskyddande egenskaper var bärnstenen, som ju består av fossilerad kåda. Bärnstenen ansågs som magisk, då den till skillnad från andra stenar kunde brinna. Den ansågs också kunna skydda bäraren mot ondska, troll och oknytt och hängdes därför gärna på småbarn som amulett.

En sentida variant på ringmagi är 1800-talets giktringar som var vanligt förekommande från 1860-talet och ett antal år framåt. De tillverkades i mässing eller koppar med inslag av zink och metallen sades alstra en svag galvanisk spänning som skulle lindra olika typer av värk, framförallt orsakad av gikt och reumatism. Giktringarna var väldigt populära och tillverkades bl.a. i Eskilstuna och Arboga. (Bild 5) Redan i Nordisk familjeboks upplaga från 1908 var man dock tveksam till giktringarnas nytta: "... giktringar, sammansatta af koppar och zink, användas mera mot reumatism än mot gikt och hafva i allmänhet en mycket tvifvelaktig verkan." Trots det tidiga 1900-talets skepsis, lever tron på elektrisk spänning och magnetism kvar i vissa

Bild 5. Giktring med förpackning. Upplandsmuseet (UM 9944 & 9945). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

kretsar. Än i dag används inom naturmedicinen olika typer av magnetarmband som sägs lindra värk och ha positiv inverkan på kroppen. Under årens lopp har materialen och tillvägagångssätten ändrats, men tilltron till det undergörande lever kvar, om än i modifierad form.

Ringar för kärlek och trohet

Den i särklass mest populära ädelstenen idag är diamanten. Under renässansen blev den hos överklassen populär som smyckesten, en popularitet som höll i sig genom 1600- och 1700-talen. Eftersom diamanten var så dyrbar, ersattes den ofta av bergkristall. Denna är för en lekman till utseendet nästintill identisk, men har inte alls samma skimmer och hållfasthet. För att öka lystererna så använde man sig ibland av foliering, d.v.s. att man placerade en tunn silverfolie under

stenen i infattningen. Denna syntes sedan genom den transparenta stenen, reflekterade ljuset och ökade dess glans och skimmer. Bergkristall kallades under 1700-talet i bland för "svensk diamant" i inventarieförteckningar och annat skriftligt material.¹²

I Historiska museets samlingar finns en elegant guldring med tunn, lätt konvex skena med en pyramidformad diamant i en slät kistinfattning. Ringens utformning är avskalad och nästintill minimalistisk, då den saknar någon annan ornering och dekoration än den infattade stenen. (Bild 6) Ringen hittades i ruinen av Mörby slott i Fasterna socken vid en utgrävning på 1930-talet. Slottets äldsta historia är medeltida, då Johan Slaweka på 1400-talet lade grunden till den äldsta borganläggningen. Gabriel Kristiernsson Oxenstierna, som bebodde slottet vid mitten av 1500-talet, var den som byggde om det medeltida stenhuset till ett renässansslott.¹³ Troligen hör ringen samman med detta skede i slottets historia, då den på stilmässiga grunder kan dateras till andra hälften av 1500-talet. Ringar med pyramidformade diamanter var nämligen moderna från mitten av 1500-talet och en bit in på 1600-talet. Diamanten har i alla tider ansetts som den förnämsta av ädelstenarna tack vare sin hårdhet och transparens och har brutits i Indien i drygt 4000 år.¹⁴ Under medeltiden var diamanter ovanliga och dyrbara och därför också extra åtråvärda. Dess lyster kommer också till sin rätt

Bild 6. Diamantring upphittad i Mörby slottsruin, Fasterna socken. Statens historiska museum (SHM 21153:211). Foto Pia Bengtsson Melin.

först när den slipas. Det var först i mitten på 1400-talet som en juvelerare i Brügge, Louis de Berqueur, uppfann och utvecklade facettslipningen och det var först då som den kom i bruk som smyckesten. Den kallades för *adamas*, det grekiska ordet för oövervinnerlig.¹⁵ Benämningen kommer sig av diamentens hårdhet som ansågs oöverträffad i naturen. I och med att diamanten var nästintill omöjlig att förstöra så ansågs den vara speciellt lämplig i trolovnings-

Bild 7. Ring med hjärta och handslag. Upplandsmuseet (UM 40704). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet

ringar. Stenens egenskaper skulle överföras till makarna och äktenskapet skulle då garanteras att bli lika stabilt och hållbart som ädelstenen i sig. I engelska källor omnämns därför diamanten som en av de stenar som bör ingå i en vigselring.¹⁶ Kanske har ringen från Mörby slott fungerat just som en exklusiv trolovningsring?

Även enklare varianter på trolovningsringar förekom naturligtvis. I Upplandsmuseets samlingar finns en ring av en modell som var vanligt förekommande som trolovningsring under tidigmodern tid.¹⁷ Ringen, som är tillverkad i guld och troligen från 1600-talet, består av en skena som övergår i ett framstycke bestående av två i ett handslag förenade händer som utmynnar från kronformade manschetter. (Bild 7) Dessa är tänkta att se ut som avslutning på jackärmarna där själva skenan utgör de två armar-

na och manschetterna blir ringens skuldror. I Nordiska museets samlingar finns en ring av samma typ, men av ett mer exklusivt utförande.¹⁸ Ringen består av tre tunna skenor av guld som när de läggs samman bildar en bredare ring där framstycket har samma motiv som den nyss nämnda ringen. På manschetterna syns spår av vit emaljdekorer. Ringen är daterad till 1626 och är försedd med en inskrift på skenorinsidorna som belyser dess funktion som trolovningsring: ”GUDI WERRE HOS OS BODDA UTTI GLEDE OCH WODDE 1626.” Modellen med sammanlagda händer är relativt vanlig och en variant på ett tema som går långt tillbaka i tiden som symbol för kärlek, vänskap eller trofasthet och är vanligt förekommande på ringspännen under både medeltid och renässans.¹⁹ Handslaget var under äldre tid en viktig symbolisk handling då äktenskapet ansågs ingånget först då de två makarnas högerhänder förenats under prästens stola. Handslaget som ornament har med andra ord sin förankring i ett verkligt, ceremoniellt skeende.

Under 1300-talet var handslaget ibland placerat på ringens bakstycke, som pendang till klacken som kunde vara utformad på olika sätt. Vid sekelskiftet 1500 figurerade gjutna ringar med ett på framstycket placerat hjärta inuti en blomsterkrans. Blomsterkransen kunde hållas av två händer och hjärtat var ibland genomborrat av pilar. Modellen utvecklades sedan till en mindre

Bild 8. Trolovningsring med joniska voluter. Nordiska museet (NMA 0175249). Foto © Nordiska museet.

massiv ring av den typ vi nyss sett eller till en variant där de två händerna fattar var- samt direkt om hjärtat. Skuldrornas ornering lånade ofta former från arkitekturelement. Från Husby-Långhundra kommer till exempel en 1700-talsring i guld där skuldrorna förutom de vanliga ärmman- schetterna består av joniska rullvoluter, ett vanligt klassicerande stildrag som är förekommande i både renässansens och nyklassicismens smyckekonst.²⁰ (Bild 8)

Nu för tiden förknippar vi oftast vigselringar med en guldring som är helt slät eller försedd med en diskret, låg steninfattning. Det är dock inte speciellt länge som man har haft denna mer standardiserade form på vigselringarna, utan i äldre tid kunde vigselringen ha nästan vilken form som helst och det är oklart när man egentligen övergick till den släta varianten.²¹ Anna-

Maja Nylén anger den äldsta säkra som hon känner till från 1764.²² Arthur Nordén argumenterar dock övertygande i en uttömmande artikel om vigselringens historia att en slät guldring, upphittad vid en rivning av ett hus i hörnet av Kungstengatan och Luntmakargatan i Stockholm 1930 kan vara ett exempel på en äldre, helt odekorerad trolovnings- eller vigselring.²³ Ringen har daterats till 1600-talets första hälft, då den dels återfanns i ett kulturlager från 1600–1700-talen, dels har en inskription där bokstäverna har en tydlig renässanskaraktär.²⁴

Det är först i början av 1800-talet som seden med släta guldringar vid förlovnings och sedan vid vigseln en ytterligare slät guldring till bruden börjar bli mer etablerad. Ofta anförs kronprins Oskars och kronprinsessan Josephines förlovnings 1822 som influens och bruket hade vid mitten av 1800-talet slagit igenom i borgerliga kretsar.²⁵ Bruket med gravyr på skenans insida med partners eller parternas namn och vigseldatum är också ett relativt sent påfund och var tidigare inte legio på samma sätt som nu. Exempel på gravyr finns, men det är då snarare fråga om initialer och eventuellt ett årtal, än om hela namn och exakt datering, något som numera är så gott som standard.

Initialer som förekommer parvis på ringar kan tyda på att de använts som just trolovningsringar. En ring som hittats vid

Bild 9. Ring med blomma från Tillinge prästgård. Statens historiska museum (SHM 17934). Foto Annica Ewing, SHM.

Tillinge prästgård, daterad till omkring 1500, är försedd med bokstavskombinationen AH G I AW NB åtskilda av hjulformade skiljetecken.²⁶ (Bild 9) På framstycket är den ornerad med en fembladig blomma där en infattning med en nu förlorad sten har utgjort blommans märke. Enligt SHM:s katalog skall en svart sten ha suttit i infattningen när ringen hittades 1924. Ringen har troligen använts som trolovnings eller vigselring. Intressant att notera är ringens utformning som är ganska ovanlig. Kanske är det så att denna ring kan betraktas som en tidig och mer exklusiv variant av den så kallade knoppringen, en vanligt förekommande traditionell ringtyp? Knoppringar, delvis genombrutna i ramverket och försedda med en klackliknande, stiliserad blomform på framstycket, var vanliga som trolovningsringar bland bönderna långt fram i tiden och

Bild 10. Knoppring från Delsbo, Hälsingland. Nordiska museet (NMA 2586). Foto © Nordiska museet.

förekom framförallt i Hälsingland.²⁷ I Nordiska museets samlingar finns en knoppring från Delsbo som inlämnats av delsboposten Lars Landgren 1873 och som skall ha ingått i en bruddräkt tillhörande dottern till en riksdagsman bördig från Hälsingland. Ringen, som är av förgyllt silver, är troligen från senare delen av 1700-talet. (Bild 10)

I Upplandsmuseets samlingar finns en gjuten ring, troligen från 1600-talet, som kan sägas vara en brygga mellan tillingeringen och de senare, i genombrutet arbete utförda, knoppringarna.²⁸ Vi kan här tydligt se en nästan evolutionär utveckling av stil- och formspråk hos en smycketyp. Materialvalet, brons som förgyllts, är ett typiskt exempel på hur man kunde använda enklare metall och förgylla denna för att skapa intryck av en kraftig guldring: en ring som vid första anblicken gav en betraktare in-

Bild 11. Variant på tidig knoppring. Upplandsmuseet (UM 8252). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

tryck av att vara dyrbar, men som kostade bråkdelen av vad en fingerring utförd i masstivt guld skulle kosta. Ringen har en sliten vriden och ornerad skena och framstycket består av en svagt sluttande klack i form av en stiliserad, fyrbladig blomform där märket, precis som i ringen från Tillinge, har utgjorts av en nu förlorad sten eller slipad glasbit. (Bild 11) Liksom på delsboringen har kronbladen sgrafferats med ett rutmönster och försetts med en mjukt avgränsande kant. Hos tillingeringen har man istället valt att ornera kronbladen med från kanten inåtgående linjer, vilka skapar mer volym och plasticitet i ytan än den något stumma, rutmönstrade sgrafferingen.

I Nordiska museet finns flera knoppringar bevarade, dock inte någon med uppländsk proveniens. Däremot finns en intressant ring från Häverö socken med

Bild 12. Ring med rosornament från Häverö socken. Nordiska museet (NMA 113805). Foto © Nordiska museet.

den för allmogeringar karaktäristiskt breda skenan.²⁹ Ringen är tillverkad i pressad guldplåt och har en dekor som utgår från en på framstycket placerad stiliserad blomform med därifrån utgående pärlstavsbårder som ramar in frodiga rosor. (Bild 12) Blecket har i kanterna stukats så att en böjd, plastisk kantlist bildats. Liknande ringar, av samma grundform men med olika ornering och i olika material, finns i flera museisamlingar. Många av dem har förmodligen tillverkats som vigselringar, då de påfallande ofta har dekor av hjärtan i en eller annan form.

Trolovingen, liksom förlovingen, var förbunden med gåva från brudgummen till bruden. Denna bestod ofta av en ring. Ringen kan betraktas som ett slags ”kärlekspant”, en garant för att giftermålet skulle äga rum och att äktenskapslöftet skulle uppfyllas. Trolovningsgåvan kan be-

traktas som en av de starkaste gåvoinstitutionerna som reglerar och skapar sociala band mellan både enskilda människor och mellan hela släkter. Inneboende i gåvan ligger alltid kravet på gåvans återgåldande, vilket gör att ringen och givaren inte kan separeras.³⁰ Ringen lämnas till den utvalda som sedan förväntas återgålda gåvan genom att ingå och fullborda äktenskapet med givaren. Ringarnas koppling till äktenskapet gav dem en stark symbolisk laddning och det var inte bara infattade stenar som ansågs ha magiska egenskaper, utan i folktron kunde även ringarna i sig användas för olika sorters magi och trollkonster. Framförallt var det inom kärleksmagin som ringarna kom till användning, där en mängd olika sätt att både spå om och framkalla kärlek fanns. Ett sätt var att lägga en vigselring i ett glas med brännvin, då skulle inom kort den tilltänktes ansikte framträda inför ens blick.³¹ Lantbrukarhustrun Anna Karlsson, född 1865 i Råby i Vaksala socken, berättar i en uppteckning gjord av Sigvard Cederroth om hur man kan spå om hur länge man får vänta på den rätte:

Man bant ett hårstrå i ringen å höllt i, så ringen var i ett glas nästan oppe vé kanten på glasé. Så ringen gå själv, men det var inte sagt att han slog i för det. Men slog han i, så skulle man räkna slagena, å så många gånger det slog i, så många år skulle man få vänta, innan man vart gift. Ibland slog det in, ibland inte.³²

Om bruden efter äktenskapets fullbordan sedan hade svårt för att bli gravid så kunde detta underlättas genom att mannen urinerade genom hennes vigselring.³³ Det var också viktigt att inte gå händelser i förväg. Om man prövade någon annans vigselring på sitt eget ringfinger kunde detta rentav spoliera ens chanser att bli gift överhuvudtaget.³⁴

Ikonografiska ringar med magiska ramsor och heliga namn

Från 1200-talet kom en ny motivsfär att etableras: de ikonografiska ringarna som med sina framställningar av tolkningsbara och framförallt religiösa motiv kom att bli mycket vanliga. En mängd olika varianter förekom, som kalvarieringarna med korsfästelsen som centralt motiv, liksom ringar med jungfru Maria och andra helgon. Flera av motiven kan tolkas på flera plan, både religiöst och mer profant allegoriskt, som till exempel olika slags djur som både kan symbolisera evangelisterna, samtidigt som de också kan tolkas allegoriskt och dessutom ha en rent dekorativ funktion. Vanligt förekommande är motiv och inskrifter som kan kopplas till Jesus, jungfru Maria och helgonen.

En guldring från Vindsberga i Tillinge socken, nu i Historiska museet, är ornerad med en fyrpassformad klack med en frontal avbildning av Jesu ansikte. (Bild 13) Ringen, som kan dateras till omkring 1400, åter-

Bild 13. Svetteduksring med magisk ramsa, Vindsberga, Tillinge socken. Statens historiska museum (SHM 2421). Foto Pia Bengtsson Melin.

fanns som jordfynd av hemmansbrukaren Carl Lundqvist 1858 och inlöstes samma år av Historiska museet för 25 riksdaler.³⁵ Ringen är av en typ som brukar gå under benämningen ”svetteduksring”, då bilden av Jesu ansikte återgår på det som ansågs vara den sanna bilden av Jesus, nämligen det avtryck som fastnade på den duk som Veronica torkade hans ansikte från blod och svett med vid golgatavandringen. Motivet var mycket vanligt inom den medeltida konsten och Veronica visas ofta hållande svetteduken i både kalkmålningar och altarskåp. (Bild 14) Bilden på klacken är graverad i metallen och det är inte osannolikt att den en gång har varit försedd med en inläggning av emalj eller niello.³⁶ Arkeologen Visa Immonen som undersökt de finska

Bild 14. Veronica med svetteduken. Kalkmålning av Albertus Pictor i Härkeberga kyrka, 1480-talet. Foto Pia Bengtsson Melin.

svetteduksringarna menar att dessa ringar i många fall har varit ornerade på detta sätt, något som understryks genom att gravyren på vissa ställen är väldigt djup.³⁷ Ringen är försedd med inskriptionen + ansynno + do-bobas + anamsepta + på skenans insida. Inskriptionens betydelse och exakta funktion är okänd, men har med största sannolikhet haft någon form av magisk funktion; en funktion som ökat ytterligare genom bilden av kristusansiktet på klacken.

Bild 15. Ring med madonnabild och blodstämmande ramsa, Biskops Arnö. Statens historiska museum (SHM 6372). Foto Pia Bengtsson Melin.

En rad olika magiska ramsor är kända från medeltida ringar. En av de vanligaste är *buro*, *beri*, *beriora* som förekommer i lite olika varianter och som ansetts vara en ramsa använd redan under antiken för att stämma blod.³⁸ En inskrift av denna typ finns på en ring från Biskops Arnö, återfunnen 1879.³⁹ (Bild 15) Ringen har en variant av ramsan på insidan av den numera demolerade skenan, *bvro*, *berto*, *berrora*. Den fastnitade klacken är försedd med en bild av madonnan och barnet. Kanske har den som burit ringen haft problem med blödnigar av något slag och försökt att lindra eller bota dessa genom att sätta sin tilltro till jungfru Maria och den magiska ramsan?

Ringar med bildframställningar av Maria var vanligt under medeltiden, men

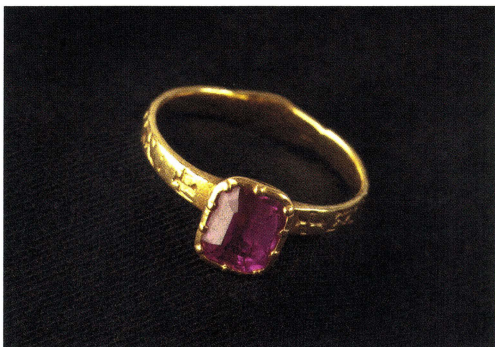

Bild 16. Senmedeltida ring med Mariainskrift och sammanlagda händer upphittad vid Dragarbrunnsgatan. Upplandsmuseet (UM 20676). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

kanske ännu vanligare var ringar med Marias namn eller en bön riktad till henne. Mariaringarna fanns i olika varianter och i olika material, såväl rikt dekorerade i ädelmetall som enkla, släta i kopparlegering eller brons, med namnet som enda ornering. En enkel bronsring har hittats i Heljesta i Haga socken och har förutom en ornerad kantlist en mariainskrift som enda dekor.⁴⁹ Inskriften lyder MARIAMARIA och är graverad med kantiga och lite naivistiskt formade majuskler. Den rika förekomsten av olika varianter och utformning speglar den brett förekommande och djupt folkliga förankring som mariakulten hade. En betydligt mer påkostad ring med mariaanknytning är den senmedeltida guldring i Upplandsmuseets samlingar som hittades på tomten till Dragarbrunnsgatan 23, tidi-

gare S:t Pers kyrkogård, vid schaktningsarbeten 1911–12.⁴¹ (Bild 16) Ringen har idag en ljusröd rubin monterad i sin infattning. Denna sten lät upphittarens dotter en juvelerare fatta in och det är okänt vad för slags sten som den ursprungligen har burit. Ringens skena bär på utsidan inskriften AVEM ARIA, *Ave Maria*.

Pusselringar för tro och för vetenskap

Under renässansen förekommer ringar bestående av flera tunna ringar som hänger samman med varandra och som genom ett enkelt handgrepp kan förvandlas till en bredare ring. I Historiska museet finns två intressanta ringar av denna typ: en med tydlig kristen prägel och den andra ett kombinerat smycke och portabelt vetenskapligt instrument.

Den förstnämnda är återfunnen i Stockholm ”i järnvägen, vid Mälarstranden” vid en ombyggnad vid Slussen under 1800-talets andra hälft. Ringen består av fyra smala ringar som är fästa i varandra och kan läggas samman till en fingerring med lätt kupigt utseende. De fyra ringarnas släta sidor är försedda med en inskription, initialer samt årtal. Inskriften är religiös: O. REX. GLORIE XPE- DEVS. ET. HOMO. - ALPHA. ET. O. - IHESVES NAZARENVS - REX. IVDEORVM. - VENI. CVM. PACE. AMEN och graverad på de mellersta ringarna, medan initialerna S.K. och året 1564 har graverats på de yttre.

Bild 17. Pusselring från 1564 upphittad vid Slussen i Stockholm. I sammanfogad och öppen form. Statens historiska museum (SHM 2693). Foto Nina Persson, SHM. Montage Bengt Backlund, Upplandsmuseet.

(Bild 17) Initialerna betecknar med stor sannolikhet ringens ägare. Ringens utseende kan ses som uttryck för en typisk både stilistisk och semiotisk utveckling av de religiösa ringarna under 1500-talets andra hälft. Från att tidigare oftast ha innehållit en bildframställning av Jesu korsfästelse går nu tendensen mer åt inskriptioner, något som kan sägas ha startat redan under senmedeltiden då kristusmonogrammet IHS, *Jesus Hominum Salvator*, allt oftare kom att ersätta en figurativ framställning.

En annan pusselring, men med profant innehåll finns också i Historiska museets samlingar. Ringen är av tyskt ursprung, men har funnits i svenska samlingar sedan 1632. Den består av flera ornerade skenor som är sammanlänkade med varandra och kan fällas ihop till en ring. På skenorna finns inskriften LA RENOMEE/ EST PLUS DE/ SIRABLE QUE/ GROSSE RI-

CHERSES/ ET BONNE GRACE PLU/ SQUE ARGENT NIOR. Varje skena är dessutom försedd med zodiakens tecken och ringen har en dubbel funktion: som finger-ring och som astrolabium. Ett astrolabium är ett astronomiskt instrument som utvecklades under antiken och som används för att bestämma himlakropparnas position och ur dessa beräkna tiden på dygnet. Den här aktuella ringen kan ses som ett ovanligt fiffigt sätt att ha ett vetenskapligt instrument ständigt till hands och dessutom kunna förvara det på ett smidigt sätt genom att fälla ihop det och trä det på fingret efter användandet. De vetenskapliga framstegen under tidigmodern tid kunde även lämna avtryck i smyckenas utformning.

1700-tals ringar för kärlek och uppror

1700-talet uppvisar ett brett spektrum av olika typer av fingerringar. Det var popu-

Bild 18. 1700-talsring med emaljorning och sentimental inskrift. Statens historiska museum (SHM 11119:5). Foto SHM.

lärt med både exklusiva diamantringar, såväl som enklare ringar och skillnaderna märks både till form och till material. Emalj användes ofta som en extra färgaccent. En guldring med små blommor med ljusst blå emaljering finns i SHMs samlingar och har hittats vid Stadsgården i Stockholm.⁴² Den är ornerad med inskriften SOUVENEZ VOUS DE MOI, kom ihåg mig. Ringen hittades 1900 tillsammans med ett par andra ringar samt ett antal övriga föremål i ett ornerat etui vid grävarbeten vid Stadsgården i Stockholm. (Bild 18) Troligen är fyndet ett stöldgods som har gömts undan och sedan aldrig hämtats.⁴³ Även de övriga ringarna i fyndet är försedda med små romantiska och nästintill sentimentala inskrifter på franska, samtalsspråket inom hov och adel vid tiden. En av dem bär också inskriften MEMENTO MORI, minns att du är dödlig. Denna ring är av enklare material och

har en mer ålderdomlig utformning än de övriga. Även inskriften för tankarna till medeltidens och renässansens ringar och förmodligen är ringen medvetet tänkt att vara lite arkaiserande och riddarromantisk i stilen. Flera av 1700-talets ringar med inskriptioner och motiv med blommor påminner om 1300-talets höviska strömningar inom smyckekonsten då blommor, hjärtan och hundar som symboler för trofasthet förekom som utsmyckning både på ringarna och på andra föremål som dräktspännen och broscher.⁴⁴ Återgången till dessa motivval kan kanske ses som ett utslag för det intresse för medeltida riddarromantik som florerade under århundradet och som sedan fick ytterligare utlopp under romantiken. Ett intressant exempel på detta är den märkliga guldring som hittades som jordfynd av en torpare 1844 vid Ekholmens säteri i Veckholms socken.⁴⁵ Ringens skena består av omväxlande rundlar med andreaskors och stjärnor samt ovaler som har skrafferad botten och inskriptionen sa-ns-mal-dire skrivet med majuskler. (Bild 19) Troligen är ringen från 1700-talets mitt och har medvetet getts en medeltida utformning. Kanske för att efterlikna en riddarring? Tornerspel och liknande historiska evenemang var vanliga i högreståndskretsar, liksom medlemskap i ordnar och slutna privata sällskap. Dessa kunde ha ringar som bevis på medlemmarnas gemensamma tillhörighet. Själva utformningen och bokstävernas

Bild 19. 1700-talsring i medeltida stil upphittad på Ekholmens säteris ägor. Statens historiska museum (SHM 1114). Foto Pia Bengtsson Melin.

form har ett medeltida utseende, men den franska och lätt sentimentala inskriften antyder att ringen är tillverkad på 1700-talet, då inskrifter av denna typ var populära och vanligt förekommande på smycken och andra personliga föremål. Även den stiliserade akantusrankan skvallrar om en senare tillkomsttid. Ekholmen ägdes på 1700-talet av ätten Dohna och det är högst troligt att ringen har tappats av någon ur familjen eller någon familjen närstående.

Det sentimentala draget återkommer i de olika varianter av minnesringar som först blir populära hos överklassen under 1700-talet för att sedan slå igenom på bredare front under 1800-talet. Ringar som innehöll ett litet utrymme i klacken eller skenan där några hårstrån kunde förvaras eller som i klacken infattade en hårlock bakom glas blev populära. Minnesringarna kunde förutom att påminna om en person

även minna om en speciell händelse. Händelser som kunde vara av både privat och offentlig karaktär. Ett exempel på det sistnämnda är Gustav III:s revolutionsringar.

Den 19–21 augusti 1772 genomförde Gustav III en oblodig statskupp i Stockholm. Inför denna lät kungen tillverka minnesföremål som skulle delas ut till folket. Föremålen var av olika slag. För de bredare folklagren tillverkades kritpipor med revolutionsdatumet. Dessa stoppades med tobak och delades ut på värdshus och krogar. Till de lite mer exklusiva, privata minnesgåvorna hörde ringar som tillverkades i olika modeller, men som utgick från två huvudtyper; en med kungens monogram och en med hans profilporträtt. Båda typerna var försedda med det aktuella datumet och inskriften ”Den rätta friheten”, ett citat ur kungens tal till ständerna 21 augusti. Revolutionsringarna delades ut till dem som stött kungen under statskuppen och visar hur smycken kunde användas politiskt. Genom att bära ringen signalerades öppet lojaliteten gentemot kungen och hans politik.

1800-talet: gamla minnen och nya material

Under första halvan av 1800-talet blir ringar i billigare och enklare material som järn och mässing vanligare. I Frankrike hade man redan 1789 börjat framställa smycken i järn för att få invånarna att skänka sina äkta smycken till staten.⁴⁶ I Preussen blev smycken i järn under 1810-talets första år

ett led i kampen mot Napoleon, då smycken i ädelmetaller som skänkts för att bekosta kriget ersatts av smycken i järn med fosterländska inskrifter av typen ”Guld gav jag för järn”.⁴⁷ Bruket av järnsmycken kom att bli ett mode, något som också i viss mån var en nödvändighet då man efter napoleonkrigen på många håll hade dålig ekonomi och brist på ädelmetaller som en följd av krigens kostnader. Det intressanta är att detta blev mode även i länder som hade en mer passiv hållning i kriget; ett exempel på hur ekonomiska och sociala aspekter kan påverka och även samverka till hur ett mode skapas. Vanligt förekommande är klackringar i tunt formpressad metall med till exempel blommor, initialer eller profiler.⁴⁸ Profilringarna kunde vara allmänt klassicerande med profilporträtt av romerska kejsare eller andra historiska personer, men även ha samtida avbildningar. En klackring från denna tid av järn ornerad med en mansprofil i antik stil, troligen föreställande kung Karl XIV Johan, ingår i Upplandsmuseets samling av fingerringar. (Bild 20) Ringar med profilbilder i siluett blev populärt på 1700-talet och modet sägs ha uppkommit 1759 vid det franska hovet under Ludvig den XV:s regeringstid.⁴⁹ Étienne de Silhouette som var finansminister och kungens ekonomiska rådgivare förde en mycket stram ekonomisk politik med skattehöjningar och lyxbeskattning. Termen ”silhouette” kom därför i folkmun att användas om saker som var bil-

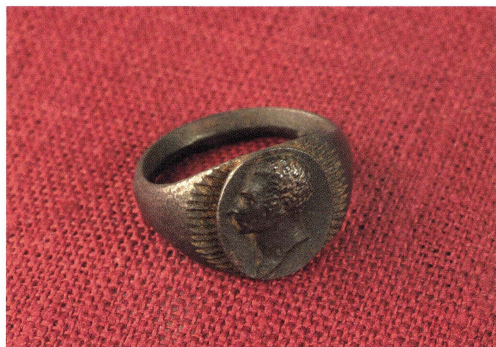

Bild 20. Silhuettring av järn. Upplandsmuseet (UM 5953). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

ligt eller snålt och blev också benämningen på de populära pappersklipp med svarta profilbilder som blev otroligt populära. Dessa blev ett sätt för de som saknade ekonomisk möjlighet att låta måla sitt porträtt att få en tavla av sig själv och bruket spreds även till att omfatta medaljonger och fingerringar. Det här anförda exemplet är utfört i relief, men bland är motiven också målade på slät bakgrund eller emaljerade och kan då som skydd för motivet vara försedda med en tunn glasskiva.

Ett material som också var vanligt förekommande i smycken vid denna tid var hår. Man vet inte exakt var traditionen att tillverka hårarbeten kommer ifrån men hårarbeten var mode i Frankrike under tidigt 1800-tal och har bland annat förklarats med att perukmakarna behövde ett nytt levebröd i och med att det blev omodernt att använda peruk. Hårarbeten är i Sverige framförallt

förknippat med Dalarna och det utfördes av kvinnor i framförallt Våmhus by. Deras arbeten blev sedan högsta mode då det spreds till Stockholm av de dalkullor som i perioder arbetade där och som förde hantverket med sig. Hårarbeten var populära över stora delar av Europa och var också populärt i, och bars av, personer från så gott som alla samhällsklasser. Som så mycket annat så var det bruket av material som skiljde, inte utseendet. De som hade råd med hårsmycken med guldinslag kunde beställa det och sänkades medel så var träpärlor ett alternativ.

Hårsmycket – kropp och minne

Smycken tillverkade av människohår och hästtagel kan ses som ett exempel på bruk av material av mycket ringa kostnad. Fingerringar var mycket populära på 1830–40-talen, vid samma tid som bristen på ädelmetaller gjorde att enklare material i smycken blev vanliga. Skenan består av flätat eller tvinnat hår och ibland också en platta i guld eller annan metall med inskrifter som ”minne”, ”liebe” eller liknande. Även blommor, ibland med emaljfyllning, och graverade bladrankor förekom. En modell var också utformad som ett litet skärp med ett spänne. (Bild 21) Då håret var knutet, trätt eller ibland lindat runt en skena, var de ganska ömtåliga och tålde inte att bäras vid mer omfattande hushållsarbete. Många hårarbeten som bevarats är därför lite ”rufsigä” i utseendet. Arbetet utfördes

Bild 21. Fingerringar av hår i olika modeller. Upplandsmuseet (UM 16377,16378,16441,16379). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

av hårkullor i Dalarna eller av dalkullor som bodde eller vistades i Stockholm, men det fanns även infödda stockholmskvinnor som sysslade med detta.⁵⁰ Håret var i de allra flesta fall beställarens eget eller från någon denna närstående, något som gjorde ringen mycket intim och personligt laddad.

Ringarna tillverkades ofta som kärleks- eller minnesgåva till en person, där det använda håret kom att symbolisera den person som håret kom ifrån. Hårstråna blev en påminnelse om och ett substitut för, en älskad, och kanske rentav också förlorad, person. Detta går hand i hand med romantikens tankemönster där minne, saknad och het längtan utgjorde centrala teman i bl.a. den samtida litteraturen. Håret kan på så sätt betraktas som en del av bärarens kropp. Hår har genom tiderna ofta varit förknippat med olika restriktioner och taburegler

och kan ibland rent av vara förknippat med äckel. Många människor idag reagerar med avsmak på hårsmycken och skulle inte kunna tänka sig att vare sig köpa eller bära ett smycke tillverkat av en främmande persons hår. Detta speglar den inställning till kroppslighet och ordning som vi har idag i ett samhälle där människor inte alls lever lika tätt inpå varandra som tidigare och där kroppshygien och renlighet är centralt. Antropologen Mary Douglas (1921–2007) menar att det som man i ett samhälle klassificerar som smutsigt eller orent, avspeglar detta samhälles moral och värderingar.⁵¹ Distinktionen mellan rent och orent behövs för att skapa ordning och undvika kaos. Det som anses orent är dock inte orent i sig, enligt Douglas, utan beroende på var någonsans det befinner sig. Rätt sak på rätt, det vill säga på socialt ordnad, plats utgör inget hot.⁵² Håret utgör därför ingen fara så länge som det sitter på en människas huvud, men får en helt annan laddning i det ögonblick då det har lossnat från hårsäcken och befinner sig i fel sammanhang, som i borsten, på bordsduken eller i värsta tänkbara fall, i maten. Hårsmycket kan betraktas som en mer ”tämjd” form av detta ”felaktiga sammanhang”, då det är ihopsamlat, organiserat och tillrättatlagat av mänsklig hand.

Håret ansågs inom folktron långt fram i tiden även äga övernaturliga krafter och kunde därför användas i olika former av kärleksmagi. Ett exempel har ju anförts ti-

digare, i Anna Karlssons uppgift till Sigvard Cederroth. I Vadstena stads tänkebok 1592 omtalas till exempel att armband och ringar av hår främjar kärlek. I de allra flesta fall är ringarna tillverkade av kvinnors hår, vilket i sig gör att ringen får en speciell laddning då kvinnans hår i många kulturer ansetts ha haft och fortfarande har en sexuell koppling som gjort att det måste döljas och/eller förses med olika restriktioner. Dessa är i sin tur ofta kopplade till olika skeden eller övergångsfaser i livet som direkt eller indirekt är kopplade till kvinnans sexualitet, som mensdebut, barnafödande eller menopaus. Att bära ett smycke tillverkat av en annan persons hår kräver med andra ord en hel del av bäraren. En ring utförd av hästtagel har inte alls samma laddning som en ring utförd av människohår.

Nya tider och nya trender

Från 1700-talet och framåt kan man se en tydlig linje i hur ringarna följer det rådande dräktmodet och stilidealet. Rokokon avspeglas i mjuka och sirliga växtformer, nyklassicismens tandsnittsortnament återfinns vid 1700-talets slut som kantdekor på i övrigt släta ringar samtidigt som empiriens kombination av strama former och fäbless för starka färger även påverkar ringarnas utseende. Empiriens klassicerande linjer samspelar med de starka färger som ofta återfinns i ringarna. Emalj är vanligt, liksom färgstarka stenar som turkoser, granater och

Bild 22. Brosch av stenkol ur Upplandsmuseets samlingar (UM 12486). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

smaragder. Opaka och transparenta stenar infattas också gärna tillsammans till nya och ofta djärva, färgkombinationer. Ett typiskt exempel är facettslipade violetta ametister som omges av cabochonslipade turkoser. Här är det såväl formen och slipningen på stenarna, som färgerna, som skapar en önskvärd dramatisk effekt när kantiga och lite vassa former möter mjukt rundade. Det sena 1800-talets smycken präglas, precis som tidens inredningsstilar och arkitektur, av eklektiska drag, något som resulterar dels i nystilar, dels i upplockandet av stildrag från de äldre allmogesmyckena. Äkta allmogesmycken blev också en stor handelsvara på 1800-talet då många sålde sina äldre, traditionella silversmycken för att istället bära moderna bijouterier. De gamla smyckena blev eftertraktade varor hos antikhandlare och guldsmeder och köptes och bars

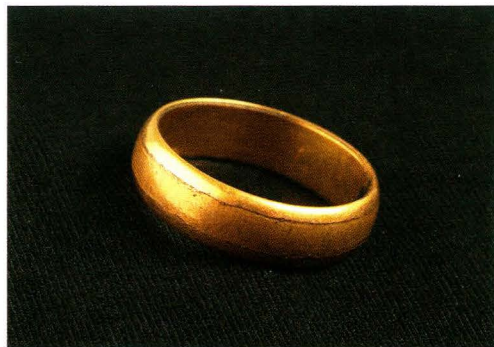

Bild 23. Slät fingerring i gulddoublé. Upplandsmuseet (UM 24720). Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

ofta av kvinnor från de högre samhällsskikten. Intresset för allmogesmyckena speglade en allmän tendens vid tiden med ett ökat intresse för allmogen och deras föremål, ett intresse som bland annat resulterade i ett omfattande insamlingsarbete, företrätt av bl.a. Arthur Hazelius. De gamla smyckena bars gärna tillsammans med nykomponerade dräkter i gammal stil.

Det sena 1800-talet innebar helt nya möjligheter för smyckeproduktionen då marknaden för bijouterier öppnade sig med en omfattande produktion av ringar och andra smycken i syntetiska material som imiterade de äkta. Billigare material som fossilt stenkol och gulddoublé slog också igenom. De svarta stenkolssmyckena blev populära då svart var en stor modiefärg. (Bild 22) De svarta smycken blev också ett alternativ för den som hade sorg att trots detta kunna

bära smycken. Gulddoublén gav förutsättningar för den som inte hade råd att köpa en ring i massivt guld att ändå kunna bära materialet. Få kunde nämligen med blotta ögat skilja ett buret doublésmycke från ett i massivt guld. Det var också vanligt att förlovningsringen var i gulddoublé, medan själva vigselringen sedan utfördes i guld. Materialet blev här ett sätt att betona äktenskapets dignitet över förlovnningen. (Bild 23)

Förändringar i bruk och betydelse

En konkret skillnad i bruket och användningen av ringar kan skönjas vid övergången mellan förmodern och modern tid. Under äldre tid var symboliken det mest utmärkande och tongivande i bruket av ringar och smycket i sig hade ett egenvärde, samtidigt som det ändå sågs som en del av dräkten. Genom detta synsätt blev det en del av garderoben, och var nästintill likvärdigt ett textilt plagg. Från att ha varit en betydelsebärande ägodel, med många gånger magisk och religiös funktion, kom fokus att flyttas mer till det estetiska och ringen blev mer och mer en dekorativ utsmyckning anpassad till rådande stil och aktuellt mode. Bruket kom med andra ord att differentieras mellan symboliskt bruk och dekorativt bruk.

De senaste hundra åren har smycken oftast betraktats som utbytbara accessoarer som matchas med och byts efter vad man i övrigt har valt att ikläda sig. Liksom pro-

duktionen av kläder i modern tid har gått i massproduktionens tecken så framställs idag även smycken industriellt i låglöneländer och utförs i billigare material. Massproduktionen av smycken, precis som kläder, är problematisk ur många aspekter. Slit- och släng-mentalitet i kombination med hårdförutvinning av material och hög produktions-takt leder inte bara till ökade sopberg utan även till ekonomisk ojämnlighet, miljöförstöring och utarmning av jordens resurser.

Parallellt med detta har dock ett ökat intresse för formgivning och hantverk gjort att intresset för individuellt skapade och unika smycken, ibland utförda som bärbara konstverk, ökar allt mer. En design som ofta kräver att man anpassar klädseln efter smyckena istället för tvärtom då skulpturalt utformade smycken blivit vanligare. Exempel på detta har kunnat ses i de utställningar med samtida smyckesdesign som på senare år har visats på flera museer, bland annat Nutida svenskt silver och Nationalmuseum. Ringarna har kanske inte påverkats i lika hög grad av detta som andra smycken. Anledningen är troligen att ringen är så mycket mer än bara ett smycke, då den traditionellt förknippas med olika ritualer som kräver en fast form. Ringarna symboliserar ofta en rad olika åtaganden i livet och berättar dessutom om vilka vi är och önskar att vara. Undantag finns dock och ringar kan användas för att diskutera aktuella sociala och samhällsrelaterade frågor, likväl som de

kan bidra till en bättre miljö och mer rättvisa produktionsvillkor om materialet väljs med omsorg.

En som arbetat mycket med detta i sin formgivning av ringar är guldsmeden och smyckeskonstnären Titti Bjernér.⁵³ Hennes smycken är framställda i etiskt producerat guld och 2012 blev hon Sveriges första och enda Fairtrade-certifierade guldsmed; en pionjär för användandet av ekologiskt guld i smycken.⁵⁴ Titti Bjernér har producerat ”brukssmycken” som vigselringar, men har även gjort flera konstnärliga projekt där hennes smycken ingår.

Bjernér arbetar i sin formgivning med projekt sprungna ur tankar och funderingar och liknar arbetssättet vid en journalists sätt att arbeta, men istället för att omsätta dokumentation och observationer i ord uttrycker hon dessa i form.⁵⁵ Frågor om etik, miljö och masskonsumtion är viktiga och återkommande inslag. Ett av de mest omtalade konstprojekten är ”Street Diamonds” som visades första gången 2009 på Eskilstuna konstmuseum. Bjernér samlade under tre års tid glassplitter från skyltfönster, busskurer och bilrutor: platser där vandalisering hade ägt rum. Fröet till projektet såddes under ett besök i New York, där hon frustrerad vandrade runt i staden utan att ha råd att köpa något av det som exponerades i skyltfönstren. När hon passerade en bil med sönderslagen ruta böjde hon sig ner för att plocka upp några glasbitar från marken:

Bild 24. Ring av Titti Bjernér ur konstprojektet Street Diamonds. Bilden är hämtad från www.tittib.com och publiceras med konstnärens tillstånd.

Jag plockade med mig mina favoriter, på samma sätt som jag brukar plocka snäckor på stranden. Allt mitt fokus var på marken för att hitta de finaste bitarna. Plötsligt var jag befriad från pengarnas makt och allt jag ville ha låg precis framför mig. Proceduren blev meditativ och mina falska behov av att vilja ha mera saker tystnade i några minuter.⁵⁶

De insamlade glasbitarna infattades sedan i ringar där splittrets slumpmässiga form avgjorde ringens utformning. (Bild 24) På insidan av ringens skena graverades platsens namn och tidpunkten då vandaliseringen ägt rum. På detta sätt blir varje ring ett unikt dokument och även ett stycke urban historia. Projektet väcker många tankar. Tankar kring resursfördelning och konsumtion, men även om tillgång och tillträde till det offentliga rummet. Oavsett vad syftet med en vandalisering är: ilska, fylla, planerad och medveten politisk aktion eller allmän frustration, så är den en form av uppror. En missnöjesyttring mot de omständigheter som är rådande och som man inte vill eller kan förlika sig med. De krossade bitarna är delar av något tidigare privat och organiserat otillgängligt, som först genom vandaliseringen delas och blir allmän egendom, fria för vem som helst att plocka och därigenom också att äga.

Noter

- 1 Steingräber, 1957, 100.
- 2 Svensson, 1952, 67ff.
- 3 Steingräber, 1957, 47.
- 4 Andersson, 1993, 18.
- 5 Evans, 1922, 51 ff.
- 6 I Andra Mosebok omtalas till exempel den bröstsköld som Aron skall bära besatt med tolv ädla stenar.
- 7 Campbell, 2009, 96. Ogden, 2006, 146.
- 8 Bengtsson Melin, 2014, 262.
- 9 <http://www.historiska.se/historia/manadensforemal/2008/Fingerringen-fran-Fullero-i-Uppland/> 2015-08-04. Om militära tecken, se Higgins 1980, Andersson, 1993, 27.
- 10 Scarisbrick & Henry, 2003, 27. Campbell, 2009, 13. Bengtsson Melin, 2014, 264.
- 11 Campbell, 2003, 13. Bengtsson Melin, 2014, 264.
- 12 <http://smycken.nordiskamuseet.se/tidslinje/> 2015-08-04
- 13 Tuulse, 1950, 61 ff. Anund & Qviström, 2012, 89 ff.
- 14 Schumann, 2009, 88.
- 15 Schumann, 2009, 86.
- 16 Campbell, 2009, 95.
- 17 UM 40704
- 18 NMA 0059619
- 19 Bengtsson, 1974, 52-54.
- 20 NM 175249
- 21 Nordén, 1931, 117 ff. af Ugglas, 1935, 317 ff.
- 22 Nylén, 1952, 148 f.
- 23 Nordén, 1931, 119. Ringen tillhör numera Historiska museets samlingar (SHM 19349).
- 24 Nordén, 1931, 117, 119.
- 25 Grahm, 2012, 107.
- 26 SHM 17984
- 27 Nylén, 1952, 161.
- 28 UM 08252
- 29 NM 0113805
- 30 Se t.ex. Mauss, 1990. Enligt Mauss bygger gåvoinstitutionen på tre steg: givande, mottagande/accepterande och återgåldande.

- 31 Schön, 2008, 312.
- 32 Cederroth, Bondsagan. Uppteckning i Upp-
landsmuseets samlingar.
- 33 Schön, 2008, 273.
- 34 Schön, 2008, 316.
- 35 Medeltidskatalogen, Statens historiska mu-
seum. SHM 2421.
- 36 Niello består av en svart färgmassa, vanligen
silver och svavel, som fyller ut graverade lin-
jer.
- 37 Immonen, 2004, 104.
- 38 Om ramsans ursprung och bruk i äldre tid,
se Kolsrud, 1943.
- 39 Lundberg & Gezelius, 2013, 19.
- 40 SHM 14384
- 41 UM 20676
- 42 SHM 11119:5
- 43 Holmquist, 1952, 15 f.
- 44 Om bruket av motiven under medeltiden, se
Camille, 1998, 95 ff.
- 45 SHM 1114
- 46 Steingräber, 1957, 172.
- 47 Steingräber, 1957, 172.
- 48 Holmquist, 1952, 32.
- 49 <http://smycken.nordiskamuseet.se/tidslinje/>
2015-08-04
- 50 Holmquist, 1952, 33. Än i dag utförs hår-
arbeten och hantverket förs vidare bl.a. ge-
nom Härkullornas förening i Våmhus.
- 51 Se Douglas, 2011.
- 52 Douglas, 2011, 223 ff.
- 53 Titti Bjerner är född 1974 och utbildad på
bl.a. Konstfack och Nyckelviksskolan. Hon
är verksam i Stockholm.

- 54 [http://www.tittib.com/personen-bakom-
ekoguld](http://www.tittib.com/personen-bakom-ekoguld) 2015-08-04.
- 55 Mia Lindgren på [http://www.kravallslojd.
se/Veckans-Profil/titti-bjerner-hantverks-
profil-v45.html](http://www.kravallslojd.se/Veckans-Profil/titti-bjerner-hantverksprofil-v45.html) 2015-08-04.
- 56 [http://www.eskilstuna.se/sv/Uppleva-och-
gora/Museer-2/Eskilstuna-konstmuseum/
Utställningar/Tidigare-utställningar/Ut-
ställningar-2009/Titti-Bjerner/](http://www.eskilstuna.se/sv/Uppleva-och-gora/Museer-2/Eskilstuna-konstmuseum/Utställningar/Tidigare-utställningar/Utställningar-2009/Titti-Bjerner/) 2015-08-04.

Litteratur

- Andersson, Aron, 1959. "Fingerring". Gran-
lund, J. (red.). *Kulturhistoriskt lexikon för nord-
isk medeltid* 14. Malmö.
- Andersson, Kent, 1993. *Romartida guldsmede i
Norden I-II*. Uppsala.
- Anund, Johan & Qviström, Linda, 2012. Det
medeltida Uppland. En arkeologisk guide-
bok. Lund.
- Camille, Michael, 1998. *The Medieval Art of love*.
London.
- Campbell, Marian, 2009. *Medieval Jewellery in
Europe*. London.
- Douglas, Mary, 2011. *Renhet och fara*. Nora.
- Evans, Joan, 1922. *Magical Jewels of the Middle
Ages and the Renaissance, particularly in Eng-
land*. Oxford.
- Grahm, Kristina, 2012. "Bröllop genom alla
tider". *Troll, bröllop och jul. Ett urval östgötska
traditioner*. Meddelande från Östergötlands
museum 2012. Linköping.
- Holmquist, Kersti, 1952. "Ringar" *Smycken i*

- svensk ägo*. Nordiska museet. Stockholm.
- Immonen, Visa, 2004. "Medieval vernicle finger rings in Finland" *Fornvännen*.
- Kennedy, C. B., 1976. "A fossil for what ails you. The remarkable History of Fossil Medicine" *Fossil Magazine* 1.
- Kolsrud, Olof, 1943. "Gullringen fra Træna". Gjessing (red.) *Træn-funnene*. Oslo.
- Kunz, Georg Frederick, 1917. *Rings for the Finger. From the earliest known times to the present, with full descriptions of origin, early making, materials, the archaeology, history, for affection, for love, for engagement, for wedding, commemorative, mourning etc.* Philadelphia & London.
- Lundberg, Erik. B. & Gezelius, Lars, 2013. "Byggnadshistorisk översikt" i Östlund & Gezelius (red.) *Biskops-Arnö. Hus och innehavare*. Uppsala.
- Mauss, Marcel, 1990. *The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. London.
- Bengtsson Melin, Pia, 2014. "For love, healing and protection. Notes on Medieval finger rings with sapphires and other gemstones in Swedish collections", *Fornvännen* 109.
- Nordén, Arthur, 1931. "Fingren ringad, pigan tingad. Ett bidrag till den släta vigselringens historia." *Nordiska museets årsbok*. Stockholm.
- Nylén, Anna-Maja, 1952. "Brudsmücken" *Smycken i svensk ägo*. Nordiska museet. Stockholm.
- Ogden, Jack, 2006. *The Intelligent Layman's Book of Jewellery*. London.
- Plinius, 1906. *Naturalis Historia*. Ed. K. F.T. Mayhoff. Leipzig.
- Scarlsbrick, Diana, 1993. *Rings. Symbols of Wealth,*

- Power and Affection*. London.
- Scarlsbrick, Diana & Henig, Martin, 2003. *Finger rings from ancient to modern*. Oxford.
- Schumann, Walter, 2009. *Gemstones of the World*. 4th ed. New York/London.
- Schön, Ebbe, 2008. *Häxkonster och kärleksknep*. Stockholm.
- Steingraber, Erich, 1957. *Gamla smycken. Den europeiska smyckekonstens historia*. Stockholm.
- Svensson, Sigfrid, 1952. "Sydsvenska silver-smycken" *Kulturen*. Lund.
- Tuulse, Armin, 1950. "Mörby slott. Några drag ur dess byggnadshistoria". *Uppland*. Uppsala.
- af Ugglas, Carl. R., 1935. "Ett par nyfunna fingerringar" *Fornvännen*.

Internetkällor

- www.digitaltmuseum.se
www.historiska.se
www.nordiska.museet.se
www.tittib.com
www.eskilstuna.se
www.kravallslojd.se

Pia Bengtsson Melin är verksam som forskare vid Upplandsmuseet. Artikeln är ett delresultat av det forskningsprojekt om tidigmoderna dräkt-detalyer för vilket hon erhöll stipendium ur Ola Ehns minnesfond 2013.